

REVISTA ENCICLO- PEDICĂ

REVISTĂ PERIODICĂ LUNARĂ

Răspunzător: Ioan Corbu, Cluj, Strada General Grigorescu 16
Se împarte gratuit, în librării 3 Lei esemplarul.

(Cu acest Număr am înlocuit pe 1 scurt, fără punct, cu 1 cu semicerc)

Cum scriem cuvintele „străine“.

(Urmare, 5)

Altă terminațiune substantivală latină păstrată în românește e „-mentum“, rom. „-mînt (plural „minte“), ca în „jurămînt“, pl. „jurăminte“; în italiană e „-mento“, în franceză „-ment (rostit „-man“). Nicî acésta nu o pôte suferi anarhia fonetistă, ba încă înferéză ca latinisme formațiunile româneșci: „armamînt, fundamînt . . .“ iar românește(?) ar fi: „armament, fundament. . .“, iar după principiile mai nòue ale școlei fonetice ar fi, cum se rostesc în franceză: „armman, fondman. . .“ ca „paravan“ în loc de „paravînt“, fr. „paravent“, împrumutat și format din italianul „paravento“, care oprește vîntul (și înțelesul vechiu al româneșcului „apăra“ a fost „opri, continua“; poporul și ađi mai đice: „despre mine pođi merge, eu nu te apăr = nu te opresc“). Franceji nu l-au luat, cum se rostește în italiană, ci i-au dat forma franceză, lăsând neschimbat pe „para (apăra)“, dar traducênd pe „vento“ cu francezul „vent (van)“, și așe e corect sê facem și noi „paravînt“, și nu „paravan“ — așe se cultivă limba românească ca și cele-alalte limbî surorî, neolatine, dar după legile și regulile limbei româneșci. Terminațiunea românească o vom da și neologismelor (a căror rădêcină nu se află în românește) ca „guvernămînt, recensămînt . . .“ cari au apucat a se încetățeni așe românite, anarhia fonetică nu s'a atins de ele — pôte și din neșciință, cređênd, că sunt româneșci, și nu neologisme; dar pe „regulamînt“ (deși e rădêcină românească: „di-reg“) l-au prefăcut „regulament“, iar mai de curînd „reglement“, iar după îndrumările fonetice mai nòue va fi „reglman“, cum se rostește în franceză. Cipariu a formulat „principiile“ adevêrate și corecte ale limbei româneșci apròpe cu un secol înainte, dar desmățul și neșciința fonetistă și-a bătut joc de ele, în loc să le urmeze.

De regulă substantivele în „-mînt“ se fac adăogînd acésta terminațiune la infinitivul verbelor, prefăcînd însă pe a în ă (conjug. I), iar pe e în ě (conjug. II și III). Că la cunjuğațiunea II și III-a e ě și nu ă, se vede de acolo, că d înainte de ě se prefăce în đ, cee-a ce nu se întimplă înainte de ă, ca în „credmînt, scăđemînt“, dar „desnodămînt“. La conjug. IV i s'a prefăcut în e, și în loc de „acoperimînt“ poporul đice „acoperemînt“, și după acest-a s'a format dela „simți: simțemînt“ (e după șuierătore se rostește ě), pe care fonetiști nu-l pot suferi fiindcă e formațiune românească, și le mai place forma „pășe-réscă“: „sentiment“ (adecă „santiman“). Tot așe s'a format dela „nutri“ (rădăcină românească, veđi: „nutreț, nutrica“): „nutremînt“, dela e-veni: evenemînt“, nu „eveniment“.

Cipariu ne comunică în „Principiile sale de limbă“ după scripturile vechi formele: „descoperemînt, lărgămînt, strícămînt“ cari nu se mai aud ađi.

Altă terminațiune latină păstrată în românește e „-tate-m=-tate“, ca „bonitate-m=bunătate“, pe când Italiani și Franceji au scurtat-o „-té, -tà, bontè, bontà“. Dacă libertate (rădăcină românească: „iertat“, lat. „libertatus“, macedo-rom „iertate“), egalitate, frățietate n'ar fi avut fericea de a fi încetățenite deplin de școla românească alui Cipariu, fonetiști moderni le-ar fi preschimbat în „liberteu, egaliteu, fraterniteu“ (ca „varieteu“ dela „varieté“, în loc de „varietate“).

Redăm aici tot după „Principii de limbă și scriptură“ alui Cipariu câte-va formațiuni cu „-tate“, cari ađi nu se mai aud, dar le-am putè reintroduce (cum se întroduc atâte-a țigănisme, cari ne desnaționalizează limba): „deșertate, îndurătate, întregătate, meserătate (sărăcie), pănătate . . .

Terminațiunea adiectivală „-ente-m“ (participiul presinte latin) s'a păstrat în puține casuri în românește: „-inte“, ca în „ferbinte, neștiinte, cunoșcinte“, (în scripturile vechi), în italiană: „-ente“, în franceză: „ent“ (rostit: „an“). Latinul „sciente-m“ a devenit în românește: „știinte“, italiană: „sciente“; franceză: „scient“ (nefolosit). Cu acest „-inte“ școla lui Cipariu a făcut: „președinte, presinte, conștiinte“ (v. neștiinte), de cari neștiința fonetiștilor lipsiți de principii își bate și ađi joc, înlocuindu-le cu „prezident, prezent, conștient“, iar fonetiști moderni ar voi: „prezidan, prezan, conșțian..“, adecă oricum, numai românește nu. Nicî Franceji n'au moștenit în limba lor latinul „praesidere, praesidente-m“, ci le-au împrumutat din limba mamă latină, latinul „sedere“ (rom „ședere“) limba franceză l-a prefăcut în „seoir“, decî „praesidere“ ar fi dat „préseoir“. Cuvintelor împrumutate din l. latină însă le-au dat terminațiunea franceză „-ent,(an)“. De ce am admite noi formele franceze, și nu cele românești?

Dela „-ente-m“ s'a făcut în latină terminațiunea substanțială; „-entia, românește: „-ință (credință, voință)“, în italiană „-enza“, franceză: „-ence (rostit „ans“) ca lat: „scientia“, rom: „știință“, ital.: „scienza“, fr.: „science“. De aici au făcut „ședință, conștiință (corect: „conștiință“), adecă le-au admis așe, cum le-a format și încetățenit școla românescă alui Cipariu, pe când pe „conștiințe“ l-au preschimbat în „conștient“ (mâne „conșțian“), căci școla anarhiei fonetice n'are nici un principiu.

Mai amintim terminațiunea latină „-ura (dela participiul venitor: „laudaturus“), românește și italienește tot „ura“ în franceză „ure (ūr), care vine mai rar înainte în franceză decât în română (în scripturile vechi se află mai multe formațiuni cu „-ură“, cari nu se mai aud ađi, ca „adeveritură, adormitură, apărătură, cugetătură... v. „Principii de limbă de Cipariu). Acesta terminațiune deocamdată nu e amenințată să fiă schimbată așe cum se rostește în franceză, fiindcă în română n'avem pe ū (ūr), afară dacă nu-l vor înlocui cu i și vor ăice „chiltir“ în loc de „cultură“, așe cum au făcut neșciinți din francezul „manicure: manichir și manicur“ în loc de „mânicură“ (răd. rom., v. „cura“).

Despre terminațiunea adiectivală latină „-bilis, ne spune Cipariu, că ar pute deriva din ea rom. „staver“ (aflat în scripturile vechi), dar, spune Cipariu, din un cas nu poți statornici o regulă, și Cipariu în loc de „posibil“ Lădicey totdeauna „cu puțință“ („potență-“ nu e latinizare, cum cred fonetiști neșciinți, ci e forma vechiă aflată în scripturile bētrane, ca și „bene, mene, mente, cuvente... „limba vechiă și înțelptă“).

Cum au dat Franceji terminațiunile lor „-ion, ment (man), -té, -ent (an), -ence (ans).. Italieni pe ale lor „-ione, -mento, -tă, -ente, -enza...“ și cuvintelor împrumutate din l. latină (neologisme) ca și celor moștenite, tot așe avem să dăm și noi, Români, terminațiunile corespunđetóre româneșci, -iune, -mînt, -tate, „-inte, -ință...“ tuturor împrumuturilor latine (l. mamă), sau neolatine (l. surorî), adecă să le românim — așe se cultivă limba românescă ca limbă neolatină.

Etimologii.

Deciurica are înțelesul (în Zagra. Năsăud) de „a desface (mai des: a se desface) fructele de pe ram“, sau „grăunțele de mălaiu de pe coccan“. Amicul și consăteanul meu p of. N. Drăganu îl derivă dela „a desfăca grăunțele pentru a le pun în cîur, ca să fiă vînturate, în care cas cuvîntul ar corespunde unui latin „de- cibricare“. Se pôte, dar noi credem, că acest cu-

vînt derivă dela „ciórec“, cee-a ce am arătat și în comunicarea cuvîntului pentru Dicționarul Academiei. Când grăunțele se desfacă ușor, se țice în loc de „se deciurică“ și „se duc (cad) ciórec-ciórec“, adecă „se desfacă, se deciurică așe de ușor, cum se de bracă cióreci de pe picióre“, ba póte chiar sê fi fost și verbul „desciurica (a desbrăca cióreci), ca „desbrăca, desvești“.

Că „ciórec“ derivă dela „picior“, (cum s'a făcut dela „mână, mănecă“, așe s'a făcut dela „picior, piciórecă“) probéză atributul „cióreci înfundăți“. B1 am audít, o singură dată, pe un țeran đ cënd „o ciórecă“ în loc de „ciórec“ (mueresc: fr. jambière). Atunci am cređut, că e numai în glumă, căci era un Român glumeț.

Deuși (dgeuși), mai ades: „a se deuși, dcușit“. Audít în Zagra (Năsăud), se țice despre vestminte, când s'a pëtat puțin, și-a pierdut fața curată. Póte deriva dela lat. „de-uti“, format dela participiul trecut „usus: usi“, a se usa, a-și pierde fața prin fclosiñă.

„In pîeđi“ cu „Dumneđu a'nvis“ (am scris cu đ, fiind z aspru: dz). In ținutul Năsăudului (Zagra) copiii mici me g „în pîeđi“ (pcedi) în deminēja primei đile de Pașci, salutând pe stăpâna casei cu „Dumneđu a'ngis“. Amicu meu prof. N. Drăganu a arătat în *Daco România II* (p. 611) că „a'ngis“ e forma vechiă alui „inviat“ (l. invixus). Vremy s'ajîntărim părerea sa despre „în pîeđi“, că din punct de vedere etimologic și al înțelesului nu se póte despărți de moldovenescul „pîeđi buni și rëi“ dela latinul „pes, pedis“ (când cîne-va s'a sculat pe piciorul stîng, e semn rëu). E adecă credința la popor (Zagra-Năsăud), că dacâ în deminēja de Pașci vine întăiu o fetiță în „pîeđi“, e rëu augur, și aduce nefericire, de acee-a părinți scólă des de deminēja băiețași, ca sê apuce înaintea fetițelor, și sunt primiți bucuroși, și li-se fac daruri mai prețioșe. Apoi pot veni și fetițele fără témă că ar aduce nefericire. Decî înțelesul original a putut fi, că băieți sunt „pîeđi buni“, iar fetițele „pîeđi rëi“, iar fetița care a venit întăiu, a fost numi đ, „pîeđă reă“.

Biblioteca Universității